

کتابخانه‌های روستایی

سیر تحول و ضرورت‌های آن در عصر اطلاع‌رسانی و فن‌آوری اطلاعات

• سید کاظم حافظیان رضوی

عضو هیأت علمی و مدیرکل مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی

مقدمه

کتابخانه عامل مهم ارتقای روحی و فرهنگی است (یا باید چنین باشد) و عادتاً یک فضای عمومی و دلپذیر است که هر شخص می‌تواند اوقات خود را با فراغ خاطر در آنجا بگذراند و با افکار دیگر مردمان آشنا گردد. در میان مجموعه‌های کتابخانه عمومی است که ذهن قدرت پرواز پیدا می‌کند و در اوج کهکشان‌ها و یا در عمق اقیانوس‌ها به گردش و تفکر می‌پردازد و به کشف و شناخت پدیده‌ها فائق می‌آید.

از کتابخانه به عنوان وسیله توانبخشی و بازپروری و تداوم سوادآموزی یاد می‌کنند. هم‌چنین کتابخانه را سومین رکن ساختمان دموکراتیک اطلاعاتی نامیده‌اند، زیرا سطح تعلیم و تربیت در یک جامعه اطلاعاتی، رابطه نزدیکی با سطح دموکراسی دارد و کتابخانه‌های عمومی دانشگاه مردم هستند.

کتابخانه روستایی، کتابخانه‌ای است عمومی که در محیط روستا دایر می‌شود و در جامعه روستایی به عنوان پایگاه فرهنگی و علمی - فنی در خدمت رشد فکر و توسعه عمل روستاییان و روستایاران ساکن در روستا (روحانی، آموزگار، مروج، سوادآموز، دامیار، پزشک و پزشکیار و دیگر افرادی که به نحوی در خدمت توسعه و عمران روستا هستند) قرار می‌گیرد.

کتابخانه‌ها و کتابداران و مسئولان علمی - فرهنگی شهری موظفند حمایت، پشتیبانی و هدایت کتابخانه‌های روستایی را به عنوان «دانشگاهی در دل طبیعت» که در خدمت توسعه فرهنگ و

تولید روستایی است در دستور کار خود قرار دهند.

کتابخانه‌های روستایی در صورتی که به نحو صحیح مدیریت شوند، عامل ضروری و مؤثر در کامیابی اقتصادی روستا هستند. روستایی بیدار و آگاه برای تداوم و تحول تولید کشاورزی، صنایع روستایی و تعالی معنوی به کتاب و کتابخانه نیاز دارد.

مجموعه کتابخانه عمومی روستا باید جامع، فراگیر و مناسب برای مراجعه‌کنندگان خود اعم از کودک، نوجوان و بزرگسال باشد. ناشران دولتی و خصوصی نیز باید در انتشار آثار ویژه روستایی همت نمایند.

کتابخانه روستایی، پشتیبان امر سوادآموزی و ابزار تداوم یادگیری است. خودفراگیری از جمله راه‌هایی است که در نتیجه آموزش خلاق مبتنی بر کتاب‌های جانبی به وجود می‌آید و عامل توسعه فرد و اجتماع می‌گردد.

بهره‌گیری از دستاوردهای علمی و فنی در حوزه کشاورزی هنوز در میان کشاورزان و روستاییان رواج نیافته و به دلیل فقدان آگاهی این مهم مورد قبول عامه نیست. روشن است امروزه نمی‌توان به روش‌های سنتی تولید کشاورزی تکیه کرد. گردآوری و بهره‌گیری از تجربیات و یافته‌های علمی و فنی کشاورزی به منظور توسعه پایدار کشاورزی برای کمک به روستاییان به خصوص در مناطق فقیر و گاه‌دچار خشکسالی و بلایای طبیعی یک ضرورت است.

پاسخ به این سؤالات که برای بهبود کیفیت زندگی روستاییان چه باید کرد؟ چگونه باید فنون کشاورزی علمی و فنی را در میان

تاریخچه کتابخانه‌های روستایی در جهان نخست باید بدانیم خدمات کتابداری برای روستا به دو طریق انجام می‌شود: الف - سیار، ب - ثابت. آنچه در تاریخ ملاحظه می‌شود، خدمات کتابداری برای روستا در آغاز بیشتر شکل کتاب‌رسانی داشته و به مرور زمان فکر تشکیل کتابخانه ثابت و بنیاد نهادن آنها پا گرفت. به عبارت دیگر کتابخانه‌های سیار روستایی از نظر تاریخی مقدم بر کتابخانه‌های ثابت روستایی بوده‌اند. ایران نیز در انجام این امر مستثنی نیست. در بررسی تاریخی فعالیت‌های کتابداری برای روستا، بیشتر نشان از کارهای کتاب‌رسانی و ارسال کتاب برای روستا داریم تا تشکیل این پایگاه به صورت نهادی ثابت در روستاها. کتابخانه ثابت در واقع پایگاهی پابرجا در مکانی خاص (مدرسه، مسجد، کلیسا و یا ساختمانی مستقل) در روستا می‌باشد، اما کتابخانه سیار بیشتر ابزاری است در خدمت رساندن کتاب به روستا از هر طریق که امکان داشته باشد. استفاده از چهارپایان باربر (الاغ، قاطر، اسب، شتر و...) گاری، درشکه و سورتمه، اتومبیل، اتوبوس، هلی‌کوپتر (چرخ‌بال) و حتی حمل چمدان کتاب توسط افراد، امکاناتی بوده است که تاکنون مورد بهره‌گیری قرار گرفته است. از نظر تاریخی کتابخانه روستایی به عنوان پایگاهی ثابت عمر درازی در جهان ندارد. باید به این نکته توجه داشت که نخستین کتابخانه‌های روستایی در کشورها همراه با حرکت‌ها و جنبش‌های

روستاییان ترویج نمود و شیوه‌های جدید کاشت، داشت و برداشت، محصول، دامپروری و مدیریت دام در مرتع و تولید صنایع و محصولات جانبی کشاورزی را عمومیت داد؟ بسیار مهم است و از دغدغه‌های ارگان‌های بین‌المللی و ملی است. بخش زیادی از نیروی کار بیشتر مناطق روستایی و کشاورزان در مناطق فقیر به دلیل فقدان دسترسی به مطالب علمی، اطلاعات اقتصادی و بازار هرز می‌رود. در عصر اطلاعات و در پرتو بهره‌گیری از امکانات فناوری‌های نوین اطلاع‌رسانی، تلاش دولت‌ها بالاخص در حوزه کشاورزی معطوف به جلوگیری از مهاجرت روستاییان به شهرها و تثبیت آنها در محیط روستا شده است. کتابخانه‌های روستایی به عنوان متعارف و دلپسندترین فضاها برای تعریف و توجیه این خواست مطرح‌اند. در چین، مالزی، ویتنام و استرالیا؛ در مناطق روستایی و حتی صعب‌العبور تلاش شده است کتابخانه روستایی یا اتاق‌های مطالعه جمعی دایر شود و توسط کتابخانه‌های سیار کتاب در اختیار آنها قرار گیرد. در مناطق روستایی کتابخانه (به معنی واقعی آن) مکانی است که می‌توان ضمن بالا بردن سطح دانش علاقه‌مندان به کتابخوانی، به اجرای برنامه‌های سالم فرهنگی پرداخت. فراموش نباید کرد که فقر معنوی و فرهنگی عامل مهمی در کشش روستاییان و بالاخص جوانان روستایی به سوی جاذبه‌های کاذب شهری است. توسعه کتابخانه‌های روستایی، اهتمام مردمی و محلی، حمایت مالی دولت‌ها و پشتیبانی نیروهای اجتماعی و معین ملی رami طلبد.

و هر دهکده‌ای با داشتن بیش از ۵۰۰ سکنه دارای یک باب کتابخانه روستایی بود. مجموعه کتابخانه‌ها به ۹ برابر افزایش یافت و تعداد کتاب‌های در گردش و امانت به ۱۱ برابر رسید. انگلستان در سال ۱۹۲۷م. در برنامه‌های آموزشی و پرورشی تجدیدنظر کلی نمود. برنامه‌ریزان؛ کتابخانه‌های روستایی را به عنوان تشکیلات مهمی برای پشتیبانی فرهنگ جامعه و

کتابخانه روستایی، کتابخانه‌ای است
عمومی که در محیط روستا دایر می‌شود و
در جامعه روستایی به عنوان پایگاه
فرهنگی و علمی - فنی در خدمت رشد
فکر و توسعه عمل روستاییان و
روستاییاران ساکن روستا قرار می‌گیرد

خودآموزی مورد توجه قرار دادند.

جامائیکا از سال ۱۹۴۹م. برای تشکیل و توسعه کتابخانه‌های روستایی - به عنوان یکی از ارکان توسعه و عمران روستایی - دست به اقدامات مهمی زد. خدمات کتابخانه روستایی در این کشور برای جمعی حدود ۱/۱۷۵/۰۰۰ روستایی تا سال ۱۹۷۲م. فراهم شد. این خدمات توسط ۷۰ کتابخانه شبکه‌ای و ۱۲۱ مرکز کتاب انجام شده است. ادارات پست موظف به ارائه خدمات پستی رایگان برای ارسال کتاب‌های کتابخانه روستایی در جامائیکا هستند.

الجزایر، تانزانیا، اتیوپی، گینه بیسائو، ماداگاسکار، مالی، سوئدان، سوریه، اکوادور، ونزوئلا، هند و ایران ۱۲ کشوری بودند که در برنامه مبارزه با بی‌سوادی یونسکو برای کمک به امر توسعه اقتصادی در دهه ۱۹۷۰ میلادی مدنظر قرار گرفتند. برخی از این کشورها مانند اتیوپی، تانزانیا و گینه حرکت‌های بسیار درست و با برنامه‌ای را در ایجاد و راه‌اندازی کتابخانه روستایی معمول داشتند. آنها کتابخانه‌های روستایی را به عنوان یکی از ارکان آموزش و

ملی و مردمی و اصلاح طلبانه اندکی قبل از ورود به قرن بیستم راه‌اندازی شده‌اند.

مجارستان در سال ۱۸۹۷م. برای تشکیل کتابخانه روستایی اقداماتی را به اجراء درآورد که به تأسیس ۱۵۰۰ کتابخانه در روستاها انجامید (از کم و کیف و وضعیت این کتابخانه‌ها اطلاعاتی در اختیار نداریم). در فاصله سال‌های ۱۹۲۰م. الی ۱۹۳۹م. در شهرهای این کشور کتابخانه‌هایی دایر شد به نام «کتابخانه مردم» در شهرها که یکی از وظایف آنها ارسال کتاب برای کتابخانه‌های روستایی بود. سال ۱۹۳۸م. تعداد کتابخانه‌هایی که از این طریق کتاب دریافت می‌کردند به ۱۶۲۹ باب کتابخانه رسید.

هندوستان در سال ۱۹۱۰م. اقداماتی را برای تشکیل کتابخانه در روستا سازمان داد و در سال ۱۹۳۷م. با تدوین برنامه‌های آموزش و پرورش، کتابخانه‌های روستایی را به عنوان یکی از مهم‌ترین ابزار پشتیبانی برنامه‌های فرهنگی در روستا پذیرفتند به نحوی که در سال ۱۹۴۲م. (یعنی پنج سال بعد) حدود ۱۳۰۰ روستا از نعمت وجود چنین کتابخانه‌هایی بهره‌مند بوده‌اند.

شوروی پس از پیروزی انقلاب در اکتبر ۱۹۱۷م. به منظور بهبود زندگی روستاییان و کم کردن فاصله میان سطح زندگی شهری و روستایی از نظر فرهنگی و اقتصادی به کتابخانه روستایی به عنوان یک امکان مهم در این راستا توجه کرد، در سال ۱۹۷۲م. شوروی دارای ۹۰۰۰۰ باب کتابخانه روستایی بود.

باشگاه‌های مطالعه در بلغارستان که از یک سنت فرهنگی قدیمی در روستاهای آن دیار سرچشمه گرفته‌اند، نمونه‌های تاریخی قابل توجهی هستند. بلغاری‌ها به زبان محلی این باشگاه‌ها را «شیتالیشتا» می‌نامیدند. در این مکان‌های پرشور که سرشار از فعالیت‌های فرهنگی و هنری است، کتابخانه، سینما، سخنرانی، تئاتر، نمایشگاه، مجموعه‌های موزه‌ای و ارکستر؛ همه به همت جوانان پرشور و علاقه‌مند برقرار بودند، و در خدمت به ارتقای دانش و فرهنگ روستاها گام‌های مؤثر و مفیدی برمی‌داشتند.

پس از جنگ جهانی دوم، حکومت وقت پشتیبانی و تقویت این باشگاه‌های مطالعه را در دستور کار خود قرار داد و این مراکز برای کمک به رشد و توسعه روستاها مورد توجه بودند و مردم را به تشکیل و بهره‌برداری از این پایگاه‌ها تشویق می‌کردند. حمایت و اقدامات دولت به ایجاد شبکه گسترده کتابخانه‌های روستایی بلغارستان انجامید. در سال ۱۹۳۹م. تعداد کتابخانه‌های روستایی دو برابر شد

یک کتابخانه دایر شود. تجربه‌های چین در حوزه کتابخانه‌های عمومی و روستایی نشان می‌دهد آنها (کتابخانه‌های روستایی) می‌توانند درزنجیره تحول دانش اجتماعی یکی از بازیگران اصلی باشند.

به منظور ارائه نمونه‌ای روزآمد در خدمات اطلاع‌رسانی روستایی و سیر تحولات آن، یکی از آخرین گزارشات را از سرزمین اسپانیا نقل می‌کنیم: «روستای خون» یکی از امضاءکنندگان بیانیه هلسینکی (در نوامبر ۱۹۹۹م.) است که طبق آن تمامی شهرهای سراسر جهان متعهد به ارائه خدمات اطلاع‌رسانی شده‌اند.

در خانه‌های این روستا می‌توانید دستگاه‌های رایانه را در کنار ابزارآلات کشاورزی مشاهده کنید. شرکت تلفن سوپرکابل؛ امکانات اتصال سریع به اینترنت را برای اهالی خود فراهم آورده است. ساکنان به سایت مرکزی در دهاری وصل می‌شوند و از این طریق می‌توانند با سراسر جهان ارتباط برقرار نمایند. حوزه آنتونیو رودریگز می‌گوید: «مردم اینجا (این روستا) حتی یک رایانه هم ندیده بودند. وقتی که آنان با این وسیله و نیز با اینترنت آشنا شدند، راه برای ترویج دموکراسی از راه دور، هموار گشت.»

تاریخچه کتابخانه روستایی در ایران

ایران را «سرزمین روستازادگان دانشمند» نیز نام نهاده‌اند. شک نیست، سلامت محیط و وجود عالمان و عارفان بزرگ در طول تاریخ این سرزمین کهن، بستر پرورش و آموزش بزرگان دیگر را از روستاها فراهم آورده بود و تا یک نسل قبل در ایران این سنت ادامه داشت. ارائه خدمات کتابداری به روستاها در ایران نیز همچون بیشتر کشورهای دیگر در آغاز به صورت کتاب‌رسانی و سیار بوده است. می‌توان با حدس قریب به یقین ادعا کرد روحانیون آگاه و معلمان دلسوز نخستین حاملان و معرفی‌کنندگان کتاب در روستاهای ایران بوده‌اند.

براساس اسناد موجود باید گفت در تاریخ معاصر نخستین بار در سال ۱۳۲۵ بنیادی به نام «بنیاد خاور نزدیک» با راه‌اندازی کتابخانه‌ای سیار در منطقه ورامین (اطراف تهران) اقدام به کتاب‌رسانی به مناطق روستایی نمود. فعالیت‌های این بنیاد تا سال ۱۳۴۵ ادامه داشت.

در سال ۱۳۳۶ اداره کل تعلیمات حرفه‌ای بانوان زیر نظر وزارت فرهنگ (آموزش و پرورش) به منظور ارتقاء معلومات زنان روستایی

پرورش و تداوم سوادآموزی مطرح نمودند و تجربیات آنها به عنوان الگوهای مناسب مورد توجه و بررسی کتابداران قرار گرفت.

در نیمه دوم قرن بیستم تشکیل سازمان‌های بین‌المللی از جمله: سازمان خوار و بار و کشاورزی (FAO) سازمان بهداشت جهانی (WHO) و سازمان‌های غیردولتی (NGO) توجه به ایجاد نهادهای بنیادی در روستاها (درمانگاه، مدرسه، تعاونی‌ها،

نخستین کتابخانه‌های روستایی

در کشورها همراه با حرکت‌ها و

جنبش‌های ملی و مردمی و

اصلاح طلبانه اندکی قبل از ورود

به قرن بیستم راه‌اندازی شده‌اند

خانه‌های فرهنگ روستایی، اتاق‌های مطالعه و...) را به دلیل تأثیرات طیف‌های گوناگون آن بر زندگی شهری و جامعه جهانی از جنبه‌ها و ابعاد گوناگون به آنجا رساندند که بخش مهمی از تحقیقات بین‌المللی و ملی نقطه کانونی خود را بر روستا متمرکز کردند.

چین به عنوان یکی از بازیگران اصلی تحولات اقتصادی - اجتماعی دو دهه آخر قرن بیستم توجه ویژه‌ای را به کتابخانه‌های روستایی معطوف داشت. تأسیس حدود ۴۰۰۰ کتابخانه روستایی، اجرای برنامه کتاب برای روستا - که توانسته است خدمات کتاب‌رسانی به ۲۰۰۰۰ روستای چین را تحقق بخشد - و کمک و مشارکت بخش خصوصی در راه‌اندازی اتاق‌های مطالعه در روستاها هر کدام بخشی از برنامه‌های جدی چین امروز برای بالابردن سطح آگاهی و دانش روستایی و اتکاء به تولید براساس خدمات ترویجی می‌باشد. چین در پایان سال ۲۰۰۰م. در کنار ۳۵۰۰۰۰ کتابخانه (عمومی، آموزشگاهی، دانشگاهی، تحقیقاتی، نظامی و اتحادیه‌های کارگری) برنامه‌ای تدوین کرد که در تمام روستاها و مناطق دورافتاده حداقل

می توان با حدس قریب به یقین ادعا کرد روحانیون آگاه و معلمان دلسوز نخستین حاملان و معرفی کنندگان کتاب در روستاهای ایران بوده اند

داشت. کتابخانه‌های سیار نیز که توسط مراکزی مانند: دبیرخانه هیأت امناء کتابخانه‌های عمومی کشور، سازمان انتشارات فرانکلین، سازمان پیشاهنگی، اداره کل آموزش بزرگسالان، خانه‌های فرهنگی روستایی، لژیون خدمتگزاران بشر و اداره کل آموزش عشایر راه‌اندازی شده بودند به کتاب‌رسانی در پاره‌ای از مناطق روستایی پرداختند.

از شهریور ۱۳۴۷، «وزارت تعاون و امور روستاها»، تأسیس خانه‌های فرهنگ روستایی را آغاز کرد. هدف از تأسیس این خانه‌ها، بالابردن سطح اطلاعات عمومی و اجتماعی و ایجاد زمینه‌های مساعد برای پرورش و رشد استعداد‌های روستاییان ذکر شده بود. یکی از برنامه‌های «خانه فرهنگ روستایی» تشکیل و راه‌اندازی کتابخانه در روستا بود. این کتابخانه‌ها در واقع یکی از اتاق‌های خانه فرهنگ روستایی را به خود اختصاص می‌دادند. در اجرای برنامه‌های آموزش مسئولان خانه‌های فرهنگ روستایی یک دوره یک هفته‌ای با همکاری کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان با شرکت ۲۴ نفر از مسئولان این خانه‌ها برگزار شد. تعلیمات و آموزش‌های علمی در کتابخانه‌های کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان به آنها داده شد. برخی از آن کتابخانه‌ها تا امروز به فعالیت‌های خود ادامه داده‌اند.

در سال ۱۳۵۷ در جریان انقلاب اسلامی، کتابخانه‌ها و به ویژه ایجاد کتابخانه‌های کوچک محلی، کتابخانه‌های مساجد، تکایا و حسینیه‌ها و هم چنین کتابخانه‌های دانشجویی و در بعضی مدارس کشور کتابخانه‌های دانش‌آموزی دایره به کانون‌های فعال انقلابی تبدیل شدند. آگاهی رسانی تبادل اطلاعات و هماهنگی نیروها، تبلیغ و ترویج مطالعه و کتابخوانی، هدایت و حمایت مردمی و تشکیل کتابخانه‌های ساده روستایی از جمله اقدامات نیروهای آگاه انقلابی بود.

«جهاد سازندگی» پس از پیروزی انقلاب اسلامی و تشکیل حکومت جمهوری اسلامی ایران به فرمان رهبر کبیر انقلاب در سال ۱۳۵۸ با حضور نیروهای جوان، تحصیل کرده و انقلابی به منظور کمک به سازندگی کشور بالاخص در مناطق محروم و روستایی تشکیل شد.

یکی از اقدامات مهم جهاد سازندگی در روستاها بازسازی و تأسیس کتابخانه‌های روستایی بود به نحوی که در سال ۱۳۶۲ (یعنی ظرف مدت ۴ سال) تعداد ۱۴۸۱ باب کتابخانه روستایی در کل

در پاره‌ای از روستاها اقدام به توزیع و ارسال کتاب نمود. از ادامه این فعالیت‌ها گزارشی در دست نیست.

سال ۱۳۴۰ سازمان ترویج کشاورزی (وابسته به وزارت کشاورزی) با شاگه‌هایی به نام «چهار دال» که کمک به بسط و توسعه (دین، دانش، دوستی و دوستی) را شعار خود قرار داده بودند، تشکیل کتابخانه در روستاها را نیز در وظایف خود لحاظ نمودند. از ادامه کار این شاگه‌ها در زمینه تدارک کتابخانه روستایی بیش از این نمی‌دانیم.

سپاهیان دانش (دیپلمه‌هایی که موظف به انجام خدمت نظام وظیفه بودند) از سال ۱۳۴۳ برای سوادآموزی به روستاییان، به روستاها اعزام شدند. تشکیلات سپاه دانش در برنامه آموزش این نیروها، آموزش اصول کتابداری و تشکیل کتابخانه در روستا را لحاظ نمودند. تهیه و تدوین جزوه‌ای را درباره کتابخانه و کتابداری روستایی به یکی از استادان کتابداری دانشگاه تهران سفارش دادند و ایشان با توجه به تجربیات ارزشمندی که از کار در کتابخانه‌های عمومی و روستای هندوستان کسب کرده بود، تدوین چنین متنی را به انجام رسانیدند. این جزوه با شمارگان بسیار زیاد توسط انتشارات «ایران - مک گروه هیل» منتشر شد و در اختیار سپاهیان دانش و دیگر علاقه‌مندان قرار گرفت. سپاهیان علاقه‌مند از طرق گوناگون به گردآوری کتاب برای کتابخانه‌های روستایی - که یقیناً در کلاس در طاقچه یا قفسه‌ای دایره بود - پرداختند. برنامه کودک رادیو در این «گردآوری کتاب» برای آنها تبلیغ می‌کرد و از مردم در انجام این اقدام فرهنگی درخواست کمک می‌نمود.

«کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان» در آذرماه ۱۳۴۴ فعالیت خود را آغاز نمود. کتابداران در تشکیل این کانون نقش ویژه‌ای داشتند. براساس اساسنامه این کانون (بند الف) تأسیس کتابخانه‌های مخصوص کودکان و نوجوانان در تهران و شهرستان‌ها و بخش‌ها و روستاها و (بند ب) ایجاد و راه‌اندازی و اداره کتابخانه‌های سیار به منظور برآوردن نیازمندی‌های فرهنگی روستاها در دستور کار قرار داشت. در سال ۱۳۴۵ «کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان» اولین کتابخانه سیار روستایی خود را در منطقه «دره شوری» برای عشایر فارس راه‌اندازی کرد.

از سال ۱۳۴۵ به بعد تا شروع حرکت‌های انقلابی مردم ایران در سال ۱۳۵۶ ایجاد و راه‌اندازی کتابخانه‌های مدارس، مساجد، خانه‌های ترویج و... به صورتی پراکنده و خودانگیخته مردمی ادامه

کتابخانه‌های روستایی در
عصر حاضر و در کشورهای
توسعه یافته و در حال
توسعه موظف به گردآوری
اطلاعات روستا و انتقال
آنها به مراکز تحلیل‌گر رده
بعدی که در مرکز مستقر
هستند می‌باشند

پشتیبانی کنند و در این شرایط کتابداران و کتابخانه‌های روستایی را فراموش نکنند.

کتابخانه‌های روستایی در عصر فناوری اطلاعات و ارتباطات عصری که در آن زندگی می‌کنیم در کنار نام‌های دیگری که به آن اختصاص داده‌اند، در سال‌های آغازین هزاره سوم میلادی، آن را «عصر اطلاع‌رسانی و ارتباطات» نیز نامیده‌اند.

از آنجا که روستاها در همین عصر نیز وجود دارند و نقش بسیار تعیین‌کننده‌ای در تولید محصولات کشاورزی - که بیشتر آنها کالاها استراتژیک محسوب می‌شوند - ایفاء می‌نمایند، بنابراین لازم می‌دانیم به کتابخانه‌های روستایی از منظر برنامه‌ریزی این عصر اشاراتی داشته باشیم.

«کتابخانه روستایی کانونی است فرهنگی، علمی، آموزشی و ترویجی که با فراهم‌آوری امکانات بهره‌گیری از منابع اطلاعاتی - که بر محمل‌های گوناگون قرار دارند - زمینه رشد فکری، علمی و افزایش مهارت روستاییان و روستایاران را فراهم می‌کند. این کتابخانه با ارائه خدمات عمومی و جانبی خود، گذران اوقات فراغت و سرگرمی فکری روستاییان را به نحو شایسته‌ای برقرار می‌نماید.» در بحث توسعه پایدار کشاورزی و عمران روستایی، نقش پشتیبان اطلاعاتی را ایفاء می‌کند. در تمامی طرح‌ها و پروژه‌های روستایی و کشاورزی جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص می‌دهد. پایگاه و مرکز گردآوری و اشاعه اطلاعات روستا، کتابخانه روستایی است. در دنیای امروز اهداف کتابخانه روستایی بسیار متنوع و گسترده

کشور تشکیل و راه‌اندازی شد. در همین سال اساسنامه تشکیلات وزارت جهاد سازندگی به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید و طی آن این وزارتخانه از هرگونه فعالیت فرهنگی در روستاها منع شد. در طی سال‌های ۱۳۶۲ تا ۱۳۷۲ فعالیت کتابخانه‌های روستایی دچار وقفه شد تا جایی که تعداد آنها به ۱۲۵۰ باب کاهش یافت. تأثیر جنگ تحمیلی و شرکت جهادگران در دفاع مقدس بر این رکود نباید نادیده گرفته شود.

از سال ۱۳۷۳ مجدداً فعالیت‌های کتابخانه‌های روستایی با رویکردی ترویجی در خدمت رشد فکری و علمی روستاییان گسترش یافت. تفاهم‌نامه‌ای در سال ۱۳۷۵ به منظور ساماندهی و رسیدگی به وضعیت کتابخانه‌های روستایی بین وزارت جهاد سازندگی و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی امضا شد و راه به جایی نبرد. با ادغام وزارت جهاد سازندگی و وزارت کشاورزی و تشکیل وزارت جهاد کشاورزی و تعیین و تدوین تشکیلات و وظایف وزارت جدید هنوز وظایف و تولی‌گری کتابخانه‌های روستایی تحت پوشش در ابهام است، گو اینکه شواهد و ظواهر امر نشان می‌دهد، این وزارتخانه دیگر رغبتی به پی‌گیری چنین مهمی ندارد.

«انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران» در شهریور ماه (۱۳۸۱) به منظور بیان اهمیت نقش کتابخانه‌های روستایی در روستا سمناری را با عنوان «کتابخانه‌های روستایی: دیروز، امروز و فردا» برگزار کرد. در بیانیه این انجمن ضمن تأکید بر ضرورت تأسیس و راه‌اندازی کتابخانه در روستاها از همه ارگان‌ها و آحاد جامعه خواسته شده است در حد توان و امکانات خود از کتابخانه‌های روستایی حمایت و

تجربه‌های چین در حوزه کتابخانه‌های عمومی و روستایی نشان می‌دهد آنها (کتابخانه‌های روستایی) می‌توانند در زنجیره تحول دانش اجتماعی یکی از بازیگران اصلی باشند

کتابخانه‌های روستایی در عصر حاضر و در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه موظف به گردآوری اطلاعات روستا و انتقال آنها به مراکز تحلیل‌گر رده بعدی که در مرکز مستقر هستند می‌باشند. در یک حرکت تعاملی اجتماعی باید مطرح کرد؛ روستاییان در عین حالی که بهره‌گیر خدمات دولت هستند، بهره‌رسان نیز می‌باشند.

اجرای طرح زیرساخت اطلاع‌رسانی ملی در امریکا (NII)^۴ در واقع تأکید بر انتقال اطلاعات روزآمد به دونهاد مدرسه و روستا دارد. بدین معنی که رابطه بین کتابخانه‌ها و مدارس، کتابخانه‌ها و روستاها را برقرار نمایند تا به تعادل نسبی در ایجاد جامعه اطلاعاتی دست یابند.

کتابخانه‌های روستایی در مقایسه با کتابخانه‌های شهری از اعتبارات، بودجه و امکانات کمتری برخوردار بوده‌اند و همین امر همیشه آنها را نسبت به کتابخانه‌های شهری عقب‌تر نگه داشته است. امروزه بخاطر وجود ارتباطات از راه دور و بالاخص اینترنت؛ این شکاف و عقب ماندگی تا حدودی جبران می‌شود و امید آنها به دستیابی برابر و همزمان به دانش و اطلاعات بسیار زیاد شده است، البته به شرطی که مشکل زیرساخت مخابراتی – که حل آن وظیفه اصلی دولت‌ها در اطلاع‌رسانی است – مرتفع شود.

نهایتاً باید گفت: توسعه روستایی ارتباط تنگاتنگی با اطلاع‌رسانی متناسب و قابل انطباق با نیازهای روستاییان دارد. مروجان روستایی، کتابداران و دیگر روستاییان در این میان در گردآوری و دسترسی‌پذیری اطلاعات نقش دارند و با شیوه‌های ترویجی اطلاعات مورد نیاز کشاورز و فناور روستایی را به او انتقال می‌دهند. اطلاعاتی مانند: روش‌های آماده‌سازی و غنی‌سازی خاک؛ نگهداری، کوددهی و آفت‌زدایی مزارع؛ جنگل‌داری؛ حفظ محیط زیست و حیات وحش؛ مدیریت دام در مرتع؛ شیلات و آبیان؛ صنایع روستایی (بالاخص بومی) و دستی هر منطقه؛ بهداشت و سلامتی؛ دفترداری و حسابداری را به نحوی مناسب با استفاده از امکاناتی که «کتابخانه روستایی مجهز به فناوری اطلاع‌رسانی امروز» فراهم می‌آورد. بنابراین استقبال از دستاوردهای فناوری‌های جدید اطلاع‌رسانی در دستور کار برنامه‌های توسعه روستایی قرار گرفته است.

ضرورت داشتن اطلاعات آماری از وضعیت کتابخانه‌های روستایی کشور مستندات موجود در بانک‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی گواه این

می‌تواند باشد. افزایش آگاهی و دانش روستاییان اعم از نوجوانان، جوانان، بزرگسالان، زنان و مردان روستایی، پوشش دادن اوقات فراغت روستاییان به نحوسازنده و شایسته و منطبق بر نیازهای روز، ایجاد تمایل به مشارکت در کارها و افزایش حس تعاون در امور عمومی، برقراری ارتباط بین روستا و دنیای جدید، کمک به یادگیری مداوم و حرکت به سوی جامعه اطلاعاتی، تبدیل شدن به پایگاه گردآوری و اشاعه دانش بومی و یافته‌های روستاییان و روستاییاران منطقه تحت پوشش.

با توجه به موارد فوق اینک می‌پردازیم به نظریات و برنامه‌هایی چند در حوزه بهره‌گیری از فناوری اطلاعات در روستاهای مناطق روستایی کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه. در گزارشی که در سال ۱۹۹۸م. از انگلستان به کنفرانس سالانه فدراسیون بین‌المللی انجمن‌ها کتابداری و اطلاع‌رسانی (ایفلا) ارائه شده آمده است: «نقش و سهم کتابخانه‌های عمومی در فراهم‌آوری فرصت‌های تحصیلی در سطوح عالی برای طبقات و مناطق محروم اجتماعی و اقتصادی، بسیار اهمیت دارد.» و در پی آن نوشته است: «کامبریا (Cumbria) یکی از دورافتاده‌ترین و محروم‌ترین مناطق روستایی انگلستان است، معتقدیم با فراهم کردن امکانات فناوری اطلاعات و ارتباطات، محرومیت‌های ناشی از دورافتادگی را در این منطقه به نحو قابل ملاحظه‌ای می‌توان تقلیل داد».

فراهم بودن امکانات اطلاع‌رسانی در روستاها به دو طرف روستایی (به عنوان تولیدکننده) و دولت (به عنوان بسترساز انتقال تولید به جامعه) نفع می‌رساند. در صورت برنامه‌ریزی درست در این زمینه، ارتباطی پایدار بین دولت و روستاییان از این طریق برقرار می‌گردد. دولت‌ها موظف هستند نقش کلیدی را در انتقال اطلاعات دو جانبه روستا و شهر ایفاء نمایند.

برنامه‌ریزان مسایل روستایی تلقی مثبتی از نقش کتابداران و کتابخانه‌ها در انتقال اطلاعات به روستا دارند. آنها معتقدند کتابداران در واقع باید عامل بهره‌گیری درست روستاییان و روستاییاران از شبکه‌ها از جمله اینترنت باشند.

خدماتی که دولت‌ها برای محرومیت‌زدایی روستا ارائه می‌نمایند از جمله آب لوله‌کشی و سالم، برق، گاز، مخابرات و خدمات بهداشتی – درمانی با تأسیس و تجهیز کتابخانه و پایگاه اطلاع‌رسانی روستا کامل‌تری می‌شود.

منابع:

- امتحانی، علی. نگرشی اجمالی به کتابخانه‌های روستایی؛ دیروز، امروز، فردا. سازمان جهاد کشاورزی خراسان. مدیریت ترویج و مشارکت مردمی. مشهد، ۱۳۸۰ (منتشر نشده).
- بوروشی. تأملی درباره توسعه کتابخانه‌های روستایی چین، ترجمه کاظم حافظیان رضوی. گزیده مقالات ایفلا ۹۶. – تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۶.
- پسل، رابرت؛ ابونورماسمن. خدمات کتابخانه عمومی برای جوامع روستایی و دور افتاده: الگوهای مالزیایی و استرالیایی، ترجمه کاظم حافظیان رضوی. گزیده مقالات ایفلا ۹۹. – تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۰.
- حافظیان رضوی، کاظم. ضرورت کتاب و کتابخانه برای روستا؛ سازوکاری برای پاسخگویی به نیازهای اطلاعات (علمی – فرهنگی) روستائیان و روستاپاران. پیام کتابخانه. سال یازدهم، شماره ۴، ۱۳۸۰.
- حافظیان رضوی، کاظم. کتابخانه و کتابداری در روستا؛ پیش نویس کتاب درسی برای آموزش کتابداران. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تهران، دانشکده علوم تربیتی. ۱۳۶۹.
- خوشوقتی، شیرین. کتابخانه در روستا سنبله، سال دهم، شماره ۹۴، ۱۳۷۶.
- کتابخانه‌های روستایی ایران؛ گذشته، حال و آینده، تهران: وزارت جهاد کشاورزی، معاونت ترویج و نظام بهره‌برداری؛ اداره کل تجهیز نیروی انسانی و پشتیبانی شبکه ترویج، (۱۳۸۱) ارائه شده در سمینار کتابخانه‌های روستایی؛ دیروز، امروز، فردا (شهریور ۱۳۸۱).

- Hendry, Joe D. *The contribution of public libraries to higher education opportunities for the society and economically deprived in Rural societies*. Paper of the 64th IFLA General Conference, 1998.

- Rothrock, Mary U. *Tomorrow's Rural Libraries*. Bulletin of the American Library Association. publishing information, 2002.

مدعاست که در سالهای دهه آخر قرن بیستم بالاخص نیمه آخر این دهه تاکنون همایش‌ها و نشست‌های بسیاری در رابطه با خدمات اطلاع‌رسانی با بهره‌گیری از فناوری روز در کشورهای مختلف به ویژه کشورهای توسعه یافته برگزار شده. در همه این همایش‌ها بر یافتن راهکارهایی برای کشف نیاز اطلاعاتی روستائیان و روستاپاران و شیوه فراهم‌آوری و تأمین این نیازها تأکید شده است. در پایان این مبحث به قسمتی از طرح جهانی و اجرایی سازمان ملل متحد درباره کارکرد علوم و تکنولوژی در مسیر توسعه اشاره می‌نمایم: «کشور بدون قابلیت بومی علمی – فنی، نه دارای وسایل کسب اطلاع از نیازهای خویش است و نه قادر است که از فرصت‌های موجود در علوم و فناوری دیگرکشورها اطلاع یابد و نه واجد شرایط بهره‌گیری از ابزار کسب اطلاع از تطابق امکانات موجود با نیازهای خود. در واقع نقش اطلاعات در توسعه باید از نظر مردم آنقدر ارزش و اعتبار داشته باشد تا دولت‌ها پرداخت تمام هزینه خدمات اطلاع‌رسانی را برعهده گیرند. روستاها به عنوان مرکز تولید بخش عظیمی از نیازهای حیاتی کشور در نقطه کانونی توجه دولت باید قرار گیرند.»

در ایران، در سال‌های اخیر بحث ارائه خدمات فرهنگی به روستا بالاخص با استفاده از فناوری‌های جدید و امکاناتی با عنوان «دور پزشکی؛ دور کشاورزی؛ ارتباطات از راه دور» در دستور کار پژوهشگران و فناوران حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی؛ رایانه و نهادهای مربوطه قرار گرفته است.

بدیهی است، در نخستین حرکت به منظور گام برداشتن و تصمیم‌گیری در جهت اقدام برای متحول ساختن امکانات فرهنگی و علمی – فنی روستا، آگاهی از وضعیت موجود ضرورتی حیاتی دارد که در پرتو داشتن آمار جامع و صحیح امکان پذیر است.

پانوشته‌ها:

1. Food and Agricultural Organization.
2. World Health Organization.
3. Non Governmental Organization.
4. National information infrastructure.
5. Tele - Medicin.
6. Tele - Agriculture.

